

УДК 373.3-051:378.046-021.68

В.В.ПРИМАКОВА,кандидат педагогічних наук, докторантка
(м.Херсон)**Періодичні фахові видання як джерельна основа історико-педагогічних досліджень з проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні**

Стаття присвячена розгляду впливу вивчення вітчизняних періодичних фахових видань на об'єктивність і достовірність історико-педагогічних досліджень, зокрема з проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (період з другої половини ХХ століття до теперішнього часу). Проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми, зміст і характер публікацій педагогічної періодики в окреслений період; визначено їх роль у професійному розвитку вчителів початкових класів; уточнено принципи і критерії такого аналізу; схарактеризовано групи джерел, наявних у вітчизняній фаховій періодичній пресі радянського та пострадянського періодів розвитку освіти в українському суспільстві.

Ключові слова: періодичні фахові видання; джерельна основа досліджень; післядипломна освіта; вчителі початкових класів; історія розвитку.

Періодичні фахові видання завжди були потужним засобом науково-педагогічної комунікації. В другій половині ХХст. їх основними функціями було висвітлення основних педагогічних проблем, відбиття пошуку шляхів їх розв'язання, обмін науковими поглядами та популяризація перспективного досвіду вчителів. Ці видання й сьогодні мають велике значення і вагомий вплив на розвиток вітчизняної педагогічної науки й практики. Публікації журналів віддзеркалюють сучасну громадську думку з актуальних проблем, формують педагогічну свідомість читачів, розширюють уявлення про педагогічний досвід колег, існуючі інновації в освіті, сприяють прискоренню розвитку науки тощо.

Педагогічна періодика минулого як засіб відображення прогресивних ідей різних часів викликає науковий інтерес у сучасних дослідників. Вона стала невичерпним джерелом для історико-педагогічних досліджень з проблем виховання підростаючого покоління, розвитку дидактики та професійної підготовки вчителів, педагогічної просвіти дорослих тощо. Цим та іншим питанням присвячені наукові праці О.Адаменко, І.Зайченка, Л.Литвина, М.Мальованого та ін. Вплив наукової періодики на різні аспекти історії розвитку української освіти ХХстоліття був предметом досліджень Н.Гордій, В.Кузьменка, С.Лободи, Н.Слюсаренко, О.Сухомлинської, Н.Хміль та ін. Особливості висвітлення у вітчизняній педагогічній періодиці проблем шкільного підручника, застосування в початковій школі технічних засобів навчання, розвитку сільської школи вивчали О.Бондар, О.Крутько, Г.Щука. Визнаючи велику цінність наявних в педагогічній науці ґрунтовних досліджень щодо використання потужного потенціалу вітчизняної фахової періодики в історико-педагогічних дослідженнях, маємо відзначити важливість розвідки з питання висвітлення на сторінках педагогічних періодичних видань проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів, оскільки ретроспективний аналіз публікацій з проблеми дозволить отримати цілісне уявлення про процеси, події, що відбувались у досліджуваній період.

Дослідження проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (період з середини ХХ – до початку ХХІ століття) стало більш повним, обґрунтованим, системним завдяки ознайомленню з автентичними матеріалами (від грецької *Authentikos* – справжній) у виданнях досліджуваного періоду. Центральне місце серед них займали публікації у вітчизняних періодичних фахових журналах, що видавались на території України: науково-педагогічних, науково-методичних, науково-практичних тощо. До джерельної бази нашого дослідження входили також документи уряду УРСР, СРСР та України, у яких визначено стратегічні напрями розвитку освітньої галузі, зокрема зміст і завдання вищої, післядипломної педагогічної освіти. Нами також було використано філософські праці, роботи з методології педагогіки та історії педагогіки, монографії, автореферати та дисертації українських науковців, у яких висвітлено особливості функціонування закладів післядипломної освіти, різних складових неперервної освіти педагогічних кадрів.

Найбільш корисними для нашого дослідження виявився розгляд та детальний аналіз дисертацій вітчизняних науковців з тем: Проблема української національної школи в пресі другої половини ХІХ – поч. ХХст., (І.Зайченко, 1996р.) [1]; Ідеал учителя у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини ХІХ – початку ХХ ст., (Е.Панасенко, 2001) [2]; Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру, (О.Сухомлинська, 2002р.) [3]; Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок

30-х років ХХст.), (А.Пугач, 2008р.) [4]; Розвиток засобів наукової комунікації як складової педагогічної науки в Україні (середина ХХ століття – початок ХХІ століття), (Н.Хміль, 2009р.) [5]; Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (ХХстоліття), (С.Лобода, 2011р.) [6]. У зазначених працях вченими визначено ступінь відображення актуальних педагогічних проблем у періодичних фахових виданнях України, що безпосередньо торкаються предмету нашого дослідження, оцінено потенціал впливу вітчизняної педагогічної періодики на професійний розвиток вчителів, у тому числі початкових класів.

Однак найбільш детально визначити напрями розвитку освітньої галузі в цілому, уточнити вимоги до професіоналізму вчителів початкових класів, специфіку їх діяльності на різних етапах розвитку українського суспільства дозволив аналіз публікацій у періодичних фахових виданнях досліджуваного періоду. З цією метою було використано фонди Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинянського, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім.О.Гончара та інших. Узагальнені матеріали про масив публікацій вітчизняних періодичних фахових видань другої половини ХХстоліття з проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів нададуть дослідженню цілісний характер, можуть бути основою для інших досліджень у галузі історії педагогіки.

Ми погоджуємось з О.Крутько у тому, що якісне виконання дослідження з історії педагогіки залежить від формування джерельної бази й обґрунтування системи методів для аналізу відібраних джерел. Тому, досліджуючи проблему розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні з другої половини ХХ до теперішнього часу, під час вивчення джерел ми спиралися на використання сукупності методологічних підходів: критеріально-комплексного (для формулювання вимог до розробки системи критеріїв ґрунтового аналізу публікацій у вітчизняних періодичних фахових виданнях); хронологічного (для розгляду висвітлення процесів становлення та розвитку післядипломної освіти в Україні в педагогічній періодиці поетапно); фактологічного (для виявлення, систематизації й інтерпретування фактів, одержаних з джерел дослідження); історико-порівняльного (для порівняння й зіставлення різних етапів розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів у вказаний період, встановлення позитивних й негативних тенденцій) [7]. Використання вказаних підходів до вивчення публікацій періодичних видань із досліджуваної проблеми забезпечили більш широкий погляд на розвиток післядипломної освіти в Україні.

Для дослідження історії розвитку педагогічної науки взагалі є цінним те, що статті, опубліковані в педагогічних журналах, на відміну від газетних, носили науковий, науково-популярний, методологічний характер. Їх аналіз дозволив отримати інформацію про місце і роль вчителя початкових класів в українському суспільстві радянського та пострадянського періоду, стан розробленості проблеми професійного розвитку вітчизняних педагогів, напрями розвитку системи їх фахової підготовки, підвищення кваліфікації в різні часи, про те, яким чином здійснювалися дослідження, що впливали на результати практичної діяльності тощо.

З цією метою ми вивчали публікації у вітчизняних періодичних фахових виданнях, враховуючи такі їх особливості, як: мета наукової або методичної статті; повідомлення про впровадження нового в педагогіці, практиці роботи початкової школи, зміни в функціонуванні закладів післядипломної освіти вчителів; позитивні дослідницькі результати в педагогічній науці та практиці; науково обґрунтовану доступну інформацію.

За основу нами було взято критерії дослідження джерельної бази історико-педагогічних досліджень, обґрунтованих науковцем О.Адаменко [8, с.14]. Таким чином, нами було розглянуто і шляхом групування визначено дві основні групи джерел періодичних видань, що сприяли об'єктивності та ефективності дослідження проблеми розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні з другої половини ХХ до початку ХХІ століття.

До першої групи джерел увійшли журнали: «Радянська школа» (заснований у 1922 р., перейменований з жовтня 1991 р. – «Рідна школа»); «Початкова школа» (видається з 1969 р.); «Начальная школа» (1933 р.). До другої групи було віднесено: Вісник АПН України «Педагогіка і психологія» (1993 р.); «Дефектологія» (1995 р.); «Мистецтво та освіта» (1995р.); «Трудова підготовка в закладах освіти» (1995 р.); «Фізичне виховання в школі» (1995 р.); «Шлях освіти» (1995 р.); «Таврійський вісник освіти» (2003 р.); «Наука і освіта» (1997р.); «Комп'ютер у школі та сім'ї» (1998 р.); «Рідні джерела» (1998 р.).

Вищезазначені журнали першої групи були основними виданнями, що виходили в Україні або були доступними на її території («Начальная школа») протягом досліджуваного періоду й охоплювали майже всі напрями роботи початкової школи та вищої освіти.

Звертаємо увагу на те, що в період 1948–1993 рр. кількість вітчизняних науково-педагогічних періодичних видань була незначною. Починаючи з 1993 року щороку збільшувалась кількість часописів науково-педагогічного спрямування [7]. Відтак до провідних періодичних фахових видань

з досліджуваної проблеми належать часопис «Рідна школа» (1922 – 1991 рр. – «Радянська школа») та науково-методичні журнали «Начальная школа» (з 1933 р.), «Початкова школа» (з 1969 р.), оскільки ці видання існували майже впродовж усього досліджуваного періоду і були популярними серед науковців, методистів, учителів-практиків.

Статті вказаних видань, котрі розпочали своє існування за радянських часів, проходили процедури відбору, оцінки й фільтрації, обов'язкове рецензування й редагування, тому інформація, що в них містилася, була високої якості, обґрунтованою та коректною в науковому плані [6; 7; 8]. На різних етапах роботи нами було використано як детальне, так і вибіркове дослідження джерел, що потребувало або повного охоплення всіх без винятку журналів (періодичні видання першої групи), або опрацювання їх певної частини – публікацій, пов'язаних з проблемами професійного розвитку вчителів початкових класів у базовій педагогічній та післядипломній освіті (періодичні видання другої групи).

Аналіз часопису «Рідна школа» (до 1991 рр. – «Радянська школа») дозволив зробити висновок про невпинне нарощення масиву педагогічних публікацій, присвячених проблемам оптимізації роботи початкової школи та фахової підготовки вчителів у післядипломний період професійного життя. Тематика публікацій суттєво змінювалась відповідно до змін орієнтирів у стратегії розвитку освітньої галузі в радянській, пізніше – незалежній Україні. Для кожного етапу розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів характерною ознакою простежується поява нових розробок передового педагогічного досвіду та його популяризація. Загальною ознакою публікацій також було неодмінне проголошення і декларування гуманістичної спрямованості освітнього процесу як для молодших школярів, так і педагогічних працівників. Специфічними ж особливостями публікацій радянського періоду визначено: заідеологізованість навчально-виховного процесу, критика закордонного педагогічного досвіду всупереч власним досягненням, недостатня увага до висвітлення проблем ефективного функціонування закладів післядипломної освіти вчителів та ін. На сучасному етапі суттєвим ознаками більшості публікацій періодичних фахових видань є, насамперед, популяризація досвіду роботи іноземних педагогів, перенасичення освітнього простору відомостями про інноваційні технології, обмежена кількість розробок новаторського досвіду вітчизняних педагогів. До позитивних тенденцій відносимо: звернення до спадщини педагогів-класиків минулого, перегляд підходів до модернізації освітньої галузі, спрямованість на реалізацію принципів людиноцентризму, дитиноцентризму. Головне, щоб гасла, що лунають сьогодні з трибун та шпальт педагогічної періодики, не залишались лише гаслами. Важливо, щоб було розроблено механізми їх впровадження в освітню практику.

Науково-методичні журнали «Начальная школа» (з 1933 р.), «Початкова школа» (з 1969 р.) є, за визнанням педагогічної громадськості, універсальними методичними посібниками, в котрих публікуються матеріали з усіх предметів і курсів для кожного класу початкової школи та офіційні документи міністерства освітньої галузі за радянських часів і в умовах сьогодення.

Журнали з моменту їх заснування посіли гідне місце серед періодичних видань, що вважались і дійсно були корисними для професійного розвитку педагогів. Читачами видань були і залишаються не тільки вчителі початкової школи, а й вихователі, батьки молодших школярів, викладачі та студенти педагогічних коледжів та університетів.

Теми публікацій, добір рубрик безумовно мають певні відмінності у виданнях різних років, однак завжди були актуальними і цікавими для педагогічної громадськості як радянської України, так і незалежної держави. Основна негативна відмінність, на нашу думку, полягає в зайвій заідеологізованості освітньої системи в першому випадку, та в перебільшеній її відкритості щодо закордонного досвіду – в другому. Водночас, зусиллями всіх, хто пов'язаний з підготовкою журналів (редакційних колегій, авторів публікацій тощо), зміст видань в усі часи віддзеркалював головне, що відбувається в початковій ланці шкільної освіти. На сторінках журналів висвітлювались яскраві педагогічні події, явища, перспективний досвід вчителів. Ознайомлення з матеріалами; аналіз нових ідей, нагальних освітніх проблем, рекомендацій у сфері початкового навчання; узагальнення досягнень педагогічної науки та уточнення методик навчальних дисциплін, що сприяють забезпеченню якісного виховання, розвитку і навчання молодших школярів, безумовно впливають на рівень професійної компетентності вчителів і нині.

На сучасному етапі модернізації і реформування всіх ланок шкільної та професійної неперервної педагогічної освіти, журнал «Початкова школа» та інші фахові періодичні видання своєчасно знайомлять педагогічну громадськість зі змінами змісту початкової освіти та її методичного забезпечення, інноваційними системами і технологіями навчання і виховання, новими предметними програмами, підручниками, результатами експериментальної діяльності вчителів. Основним напрямом сучасного видання його автори вважають висвітлення нових навчальних технологій та навчально-методичних забезпечень вчителів початкових класів. Виходячи 1 раз на місяць українською мовою, журнал «Початкова школа» готується до друку редакційною колегією, до

складу якої входять потужні вітчизняні науковці, відомі методисти, талановиті педагоги-практики, які користуються довірою та повагою в широких педагогічних колах. Серед них: О.Киричук, О.Митник, А.Присяжнюк, К.Прищеп, В.Тименко, О.Хорошківська, Л.Хоружа та ін.

У 2002 році на базі редакції журналу з метою розширення інформаційного освітнього простору було створено видавництво «Початкова школа», основну мету якого засновники вбачали у виданні навчальних посібників для вчителів та учнів 1–4 класів та оновленого журналу «Початкова школа». Авторами посібників сьогодні є провідні вчені, вчителі-практики. Зміст їх видань відповідає Державним стандартам, чинним програмам та новим підручникам для 1–4 класів. Указане підтверджено тим, що всі видання мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». У видавництві «Початкова школа» за роки існування побачило світ вже багато нових видань.

Отже, педагогічна періодика відіграє особливу роль в історико-педагогічних дослідженнях з проблеми розвитку освіти, в тому числі післядипломної освіти педагогічних кадрів. Її аналіз дозволяє більш детально й об'єктивно розглядати процеси, явища, події, що відбувались в різні історичні періоди, інтерпретувати певну інформацію через призму сьогодення. На шпальтах педагогічної періодики були не тільки висвітлені питання теорії, методики, зразки практичного досвіду кращих вчителів, шкіл, а й часто проводилось всебічне обговорення педагогічних проблем, обґрунтовувались значущість і необхідність нового в педагогіці, психології, пізніше – в андрагогіці, акмеології тощо. Тому цей напрям історико-педагогічних досліджень є актуальним, перспективним, потребує подальшої уваги.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зайченко І. В. Проблема української національної школи в пресі другої половини XIX – поч. XXст. : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Зайченко Іван Васильович. – К., 1996. – 414 с.
2. Панасенко Е. А. Ідеал учителя у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Панасенко Елліна Анатоліївна. – Слов'янськ, 2001. – 230 с.
3. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Зб. наук. пр. : спецвип. «До витоків становлення української педагогічної науки» (гол. ред. В. Г. Кузь та ін.). – К. : Наук. світ, 2002. – С. 31–40.
4. Пугач А. В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років XXст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. В. Пугач. – К., 2008. – 20 с.
5. Хміль Н. А. Розвиток засобів наукової комунікації як складової педагогічної науки в Україні (середина XX століття – початок XXI століття) : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хміль Наталія Анатоліївна. – Луганськ, 2009. – 339 с.
6. Лобода С. М. Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XXстоліття) : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.01 / С. М. Лобода. – Луганськ, 2011. – 462 с.
7. Крутько О. М. Динаміка змін у термінології, застосованій в статтях з питань ТЗН (50-ті – 70-ті роки XXстоліття) / О. М. Крутько // Психолого-педагогічні проблеми сільської шк. : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Вип. 37. – С. 276–284.
8. Адаменко О. В. Українська педагогічна наука в другій половині XX століття : [моногр.] / Олена Вікторівна Адаменко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 704 с.

Анотація

В.В.Примакова

Периодические профессиональные издания как источник историко-педагогических исследований проблемы развития последипломного образования в Украине

Статья посвящена рассмотрению влияния изучения отечественных периодических профессиональных изданий на объективность и достоверность историко-педагогических исследований, в частности на проблему развития последипломного образования учителей начальных классов в Украине (период со второй половины XX века до настоящего времени). Проанализировано нынешнее состояние исследуемой проблемы, содержание и характер публикаций педагогической периодики в указанный период, определена их роль в профессиональном развитии учителей начальных классов; уточнены принципы и критерии такого анализа; охарактеризованы группы источников, существовавшие в отечественной профессиональной периодической печати советского и постсоветского периодов развития образования в украинском обществе.

Ключевые слова: периодические профессиональные издания; источник, основа исследований; последипломное образование; учителя начальных классов, история развития.

Summary

V.V.Prymakova

Periodical Professional Publications as the Basis of Historical and Pedagogical Researches of Problem of Postgraduate Pedagogical Education Development in Ukraine

The article is devoted to the analysis of influence of periodical professional publications study on the objectivity and authenticity of historical and pedagogical researches, particularly the problem of the development of

postgraduate education of primary school teachers in Ukraine (period from the second half of the XX-th century till nowadays). The contemporary state of the given problem, content and character of pedagogical periodicals publications in the defined period has been analysed; the role of primary schools teachers in the professional development has been determined; principles and criteria of such analysis have been specified; groups of sources in native professional periodical press of Soviet and post Soviet periods in education development in Ukrainian society have been characterized.

Key words: periodical professional publications, literature basis of researches, postgraduate education, primary school teachers, history of development.

Дата надходження статті: «25» вересня 2013 р.

УДК 37.035.6

В.В.ПРИСАКАР,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Кам'янець-Подільський)

Національно-культурні витоки процесу виховання у школярів міжетнічної толерантності

У статті розкрито роль національно-культурних цінностей народу у процесі виховання міжетнічної толерантності. Процес виховання міжетнічної толерантності розглядається як формування інтегративно-особистісної властивості людини, що ґрунтується на пізнавальному, емоційно-оцінковому, поведінково-діяльнісному компонентах. Опираючись на науково-методичні джерела та результати дослідження, проведені у загальноосвітніх школах Хмельницької та Чернівецької областей автором обґрунтовано необхідність спрямування виховного процесу на формування ціннісної сфери індивіда шляхом використання потенціалу національно-культурних цінностей народу і розвиток на цій основі позитивних мотивів щодо діалогу культур.

Ключові слова: міжетнічні відносини, толерантність, національні цінності, культура, соціалізація особистості, етнічні групи, національні витоки, етнічна спільність, етнокультура.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасних умовах реформування національної системи освіти важлива роль належить національно-культурним цінностям кожного народу. Зумовлено це тим, що неможливо забезпечити належний розвиток особистості, якщо не сформувати у неї розуміння, повагу до представників інших етносів, чия культура має ряд спільних та відмінних ознак. У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» зазначається, що освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур [3]. Водночас, сучасна освіта повинна бути спрямована на «формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святинь, української мови, історії, а також до культури всіх національностей, що проживають в Україні, виявляє культуру міжетнічних і міжособистісних стосунків» [2].

Культура, як феномен, в межах якого функціонує менталітет, заслуговує уваги з точки прояву її структурних елементів. Необхідно зазначити прояви об'єктивного духу даного народу, щоб порівняти їх з іншими, породженими іншою культурою й іншим менталітетом. Культурні витоки, що характерні для суспільства, ми можемо впевнено означити як особливі настанови менталітету. При цьому всі складові змісту освіти можуть бути поділені на зовнішні (мінливі), внутрішні (сутнісні). Традиційно визнані складові культури. Саме на цьому рівні протистоять і взаємно впливають один на одного різноманітні соціальні організми (групи, сім'ї і ін.). До зовнішньої (найбільш помітної, а тому, на перший погляд, найактуальнішої) сфери культури належать звичаї і обряди. Розуміння особливостей реалізації різноманітних компонентів культури в соціально-історичній дійсності, в різних цивілізованих межах повинно супроводжуватися розумінням об'єктивності цих проявів, їх історичної обґрунтованості і доцільності. Цей рівень розуміння необхідний для утвердження принципу толерантності в сучасній освіті.

Усе людство в цілому й кожен етнос окремо є носіями трьох, що головним чином відрізняються одна від одної, культур. Перша культура відображає моральні, естетичні, світоглядні уявлення людини, Друга культура є відображенням етнічних, класових, історичних, соціальних уявлень особистості. І, на сам кінець, третя культура представлена моральними, духовними, науковими, релігійними пошуками індивіда, є вираженням взаємозв'язку людського «я» із глобальним простором і часом. Без усвідомлення складного багаторівневого характеру культури кожного етносу